

○ mezioborová spolupráce – výstup z mezioborového setkání 4. 11. 2021

Sociální a architektonický rozměr veřejného prostoru

Mezioborová spolupráce při tvorbě veřejného prostoru a jeho vícedimenzionální pojetí je v českém kontextu dlouhodobě zanedbávané téma. V poslední době se však začíná stávat velmi aktuálním a potřebným a jeho přínos se potvrzuje v praxi. Veřejný prostor má totiž nejen fyzický („architektonický“), ale také sociální rozměr. A o tom, zda je veřejný prostor kvalitní, rozhoduje nejen estetické a materiálové řešení, ale především to, zda a jak je užíván.

Poznámka: Oborů, které do utváření veřejných prostranství promlouvají a vstupují, je velké množství (architekti, krajináři, umělci, dopravní inženýři, specialisté na TZB, MZI, sociologové, kulturní antropologové, sociální geografové atd.). Pro účely tohoto projektu je zjednodušeně označujeme jako „architektury“ (obory, které veřejný prostor fyzicky přetvářejí) a „sociology“ (obory, které se zabývají sociálními a dalšími nehmotnými jevy).

východiska konference

Konference „Veřejný prostor: mezi sociologií a architekturou“ si vytyčila tyto cíle:

- zjistit současnou praxi mezi zúčastněnými odborníky a ověřit potenciál tohoto tématu
- rozšířit obzory účastníků a podpořit jejich zájem o mezioborovou spolupráci
- definovat konkrétní kroky vedoucí ke zlepšení stávající situace

Konference byla vyústěním předchozích aktivit organizátorů, tedy Pěstuj prostor, z. s. (architektů) a MAKAI atelier, s. r. o. (sociologů) společně sdružených pod mezioborovou Platformou pro veřejný prostor. Jejich mnohaletá součinnost na projektech úprav veřejného prostoru potvrdila, že mezioborová spolupráce má pozitivní vliv na kvalitní výsledek. Pro zadavatele (tedy především samosprávy) je však tento přístup novinkou, často těžce uchopitelnou.

Z toho důvodu v roce 2020 vytvořili brožuru „Projekt ve veřejném prostoru“, která popisuje roli architektů a sociologů v průběhu projektu, zejména v jeho přípravné fázi, jež je často podceňovaná. Zároveň vznikl nápad uspořádat na toto téma konferenci a systematictěji zjistit zkušenosti i potřeby dalších kolegů z oborů. Samotné akci předcházely hloubkové rozhovory s různými odbornými aktéry, na základě nichž proběhl výběr panelistů a byla definována osnova konference.

odpovědi na vytyčené cíle

Během konference zazněla řada témat, níže jsou uvedena ta, která se ukázala jako nejpodstatnější. Jejich důležitost potvrdili účastníci i panelisté také v rámci zpětné vazby po akci. Témata zároveň poskytují odpovědi na výchozí otázky. Témata jsou zde prezentována zkráceně, jejich plný rozsah včetně konkrétních příkladů z praxe, zkušeností a prezentací lze shlédnout ve videozáznamu, který byl z konference pořízen.

a) současná situace, „systémové řešení“ vztahu architektury a sociologie

Mezioborová spolupráce při tvorbě veřejného prostoru je v České republice v začátcích. Řada účastníků konference (na rozdíl od mnoha jejich profesních kolegů) již nějaké zkušenosti s multidisciplinární spoluprací má, ale většina vnímá v aktuální situaci a možnostech značné rezervy. Spolupráce odborníků z různých oborů se postupně začíná nastavovat zejména díky profesionálnímu přístupu některých zpracovatelů projektové dokumentace, kteří si uvědomují důležitost sociálního rozměru veřejného prostoru. Přizývají si tedy do týmu sociologa nebo např. umělce. Díky těmto „pilotním“ projektům vznikají příklady dobré praxe, kterými se mohou inspirovat další.

Často se také sociologové do projektů veřejného prostoru zapojují v rámci participačních aktivit „osvícených“ zadavatelů. Mnohé samosprávy však rozdělí zadání pro sociology a pro architektky tak, že se odborníci z jednotlivých oborů v projektu nepotkají – jeden naváže chronologicky na druhého. Pro kvalitní výstupy je však důležitá souběžná spolupráce již od začátku projektu (přípravné fáze) i v jeho dalším průběhu. S tím souvisí i odpovídající vypisování zakázek, které toto umožní (stejně jako změnit směr projektu, když se v analýze ukáže, že odborná zjištění neodpovídají předpokladům zadavatele).

V souvislosti s etablováním spolupráce se objevuje požadavek na „systémové řešení vztahu architektury a sociologie“, potažmo role jednotlivých odborníků v týmu. Multidisciplinarita však ze své povahy umožňuje (respektive vyžaduje) si v rámci týmů definovat role na míru potřebám konkrétního zadání (či dokonce v reakci na zjištění z přípravné fáze projektu) a nemusí být vhodné je svazovat předem. Zadavatel by měl stanovit spíše jen vnější rámec a případně odborné požadavky.

Na rozdíl od některých zahraničních zemí u nás v podstatě chybí profese (nazývaná např. „urban planner“), která při rozvoji obcí a měst pomáhá propojovat sociology, architektky a další profese.

b) vrstevnatost tématu

Pro rozšíření mezioborové spolupráce a zlepšení podmínek pro ni je třeba se tomuto tématu věnovat souběžně na několika úrovních a v několika prostředích:

veřejná správa

Projekty ve veřejném prostoru jsou v novodobé praxi relativně mladou disciplínou. Zadavatelé (samosprávy) se postupně učí, jak k nim přistupovat tak, aby dosáhli kvalitního výsledku. Důležitost „sociálního rozměru“ veřejného prostoru si někteří začínají uvědomovat, využívají ho zatím alespoň v rovině sběru dat (který je však často mylně považován za participaci, viz kapitola Další témata).

Ke zlepšení situace by přispělo vzdělávání zadavatelů – osvěta, co je „kvalitní veřejný prostor“, jak při projektech ve veřejném prostoru postupovat, jak zadat zakázku (požadovat multioborový tým, vyčlenit dostatek finančních prostředků, odpovídající čas apod.).

U konkrétních, neadekvátně vypsanych zakázek mohou již dnes dát odborníci zadavateli zpětnou vazbu – zadání konstruktivně okomentovat, pokusit se domluvit na změně postupu v projektu a vysvětlit mu její výhody, popř. špatně vypsanou zakázku bez vůle k úpravě nakonec nepřijmout. Mohou také zadavateli pomoci sestavit mezioborové týmy nebo specifikovat požadavky na ně. Díky tomu vzniknou další příklady dobré praxe, které ukážou přínosy mezioborové spolupráce jednoduše a názorně. Prostřednictvím jejich propagace pak lze zadavatele postupně vzdělávat.

akademická obec

Několikrát bylo zmíněno zapojení vysokých škol do zlepšení mezioborové spolupráce, ale vždy poměrně obecně a nekonkrétně, ve formě „delegovat ho“ na půdu vyššího vzdělávání. Bude vhodné se více zabývat tím, jaké fakulty, katedry a obory a jakým způsobem by se měly zapojit.

Podobně jako u uvědomělých zadavatelů si alespoň uvědomělí pedagogové–architekti, kteří řeší se studenty projekt zaměřený na veřejný prostor, do ateliéru pozvou sociologa. U výuky sociologie je to však méně časté – například u předmětu Sociologie města i přes osobní mezioborovou zkušenost vyučující sociolog do výuky architekta nepřizval.

Pro zlepšení praxe je důležité naučit studenty jednotlivých oborů spolupracovat už v rámci studia – i zde se objevují první vlašťovky v podobě mezifakultních a mezioborových spoluprací na konkrétním projektu či předmětu.

S tématem vzdělávání úzce souvisí rozdíl mezi smyslem a cíli jednotlivých oborů – zatímco architekti velmi často vysokou školu opouští do praxe po dokončení magisterského stupně vzdělání, u studentů sociálněvědních oborů se předpokládá doktorandské studium a případně i další akademická dráha. U pojetí obou oborů je tak patrný rozdíl mezi výchovou k praxi a výchovou k teorii. Systémovějšímu zapojení sociologů by pomohlo vytvoření skutečně praktického oboru či modulu v rámci sociálněvědních disciplín. Uplatněním takového „projektového sociologa“ by pak nebyla akademicko-vědecká dráha, ale spolupráce na konkrétních projektech rozvoje měst. Inspirací může být nedávné zavedení nového studijního modulu „Development“ na Fakultě architektury ČVUT.

profesní organizace

Při osvětě v oblasti mezioborové spolupráce je potřebná i pomoc profesních a dalších organizací. Na konferenci byla několikrát zmíněna Česká komora architektury (ČKA), která toto téma již v minulosti otevřela v rámci svého formátu Otevřený think tank architektů. Nad rámec této diskuse se

organizátoři konference domnívají, že ještě významnější roli by mohl sehrát Svaz obcí a měst České republiky (SOMČR), který se vzděláváním samospráv již delší dobu zabývá, popř. Nadace české architektury (NČA). Stejně tak je klíčová pomoc „sociologických“ profesních organizací (např. Česká sociologická společnost (ČSS) či Česká společnost antropologická (ČSA)), které by měly prezentovat konkrétní přínosy zapojení sociologů (antropologů, sociálních geografů apod.) v praxi.

Přínosné by také bylo pokusit se zakotvit téma mezioborové spolupráce do aktualizovaného dokumentu Politika architektury a stavební kultury České republiky.

další témata

V průběhu konference také zazněla další témata, resp. fáze projektu, při kterých je mezioborová spolupráce architekta a sociologa prospěšná či přímo nezbytná. Tato témata jsou podrobně popsána v již zmíněné publikaci „Projekt ve veřejném prostoru – Jak zajistit jeho kvalitní přípravu, realizaci i udržitelnost?“, ze které v tomto shrnutí využíváme úvodní „definici“ tématu (kurzívou).

Analýza

= Sběr, analýza a syntéza dat, která pomáhají najít nejvhodnější cestu k dosažení stanoveného cíle/cílů.

Sociologové jsou už poměrně často zapojováni do projektů za účelem sběru dat týkajících se řešeného území. Velmi přínosné však je, aby byl sociolog do projektu zapojen již v jeho přípravné fázi, kdy se definuje a posuzuje záměr a plánuje postup, jakým nejlépe dosáhnout definovaného cíle.

Komunikace

= Včasné a kvalitní zprostředkování důležitých informací všem zájemcům napříč všemi fázemi projektu.

Vedle komunikace odborníků z různých oborů v rámci konkrétních projektů je velmi přínosné i jejich setkávání mimo ně. Ať už na formálnějších akcích (viz např. zmíněný Otevřený think tank architektů, kam se však paradoxně nepodařilo přilákat mnoho architektů) nebo při méně formálním networkingu v uvolněnějším prostředí (zazněla zkušenost, jak podobná praxe dobře funguje u spisovatelů a překladatelů, kteří díky organizovaným setkáním nad skleničkou lépe a více spolupracují).

Komunikace je v rámci projektů stěžejní také směrem k veřejnosti – bez dobře nastavené komunikace nemá smysl dělat participaci.

Participace

= Spoluúčast na správě věcí veřejných za dodržení určitých pravidel (nástroj, jak veřejnost vtáhnout do rozhodování o budoucím fungování a podobě území).

Participace byla zmiňována jako příležitost, při které se dnes v praxi potká sociolog s architektem nejčastěji. V současné době je však participace často nesprávně chápána pouze jako sběr podnětů. V takových případech jsou občané na začátku vyzváni k účasti na „participativním“ setkání, kde se

zjišťují jejich potřeby, následně už jim však není představeno zadání ani řešení projektu, nebo se k nim nemohou vyjádřit. Kromě toho, že tímto postupem dochází k zásadnímu porušení důvěry občanů, je také oddělena role sociologa a architekta v procesu.

Evaluace

= Zhodnocení toho, zda realizovaný projekt odpovídá kritériím úspěšnosti (tj. cílům stanoveným na začátku projektu), a posouzení jeho dopadů (např. užívání, bezpečnost, spokojenost občanů, údržba) i samotného procesu (např. efektivita, časová a finanční náročnost, spolupráce).

Evaluace je dnes v praxi nejméně využívaným nástrojem. Přitom je v zájmu zadavatelů aby se stala standardní součástí projektů, neboť díky průběžné evaluaci lze zlepšovat pojetí každého následného projektu. Evaluace je zároveň polem, kde by měla mít spolupráce sociologa a architekta pevný rámec. Získané poznatky pak pomohou jejich lepší spolupráci v ostatních fázích.

závěr

Postupy a opatření vedoucí ke zlepšení situace jsou popsány v kapitolách výše. Nyní je klíčové je začít ještě ve větší míře prosazovat v praxi i vzdělávání a pomáhat pro ně uzpůsobovat prostředí. Čím více jednotlivců a organizací se na tom bude podílet, tím rychlejší a úspěšnější bude ustavení mezioborové spolupráce jako standardní projektové praxe.

Výstup z mezioborového setkání sepsali:

Silvie Hašlová

Karla Kupilíková

Petr Matoušek

Marek Sivák

www.pestujprostor.cz